

Autor: Alexander J. Illingworth

Friedrich Nietzsche proslul svým nepřátelstvím ke křesťanství, tento jeho odpor však dost možná nebyl až tak jednoznačný, jak se obvykle soudí.

Nietzsche, nepochybně jeden z nejvlivnějších západních filozofů 19. století, pevně náleží do západní filozofické tradice společenské a náboženské kritiky. Do obecného povědomí se asi nejvýrazněji zapsal svým skoro bezmezným opovrhováním křesťanskou morálkou a tím pádem logicky také postavou Krista v jejím zažitém, tradičním pojetí. Nietzsche však nebrojil jen proti křesťanskému tradicionalismu – neméně se mu přičily také snahy zracionalizovat nebo zachovat „pověry“ křesťanské víry za pomoci světských a nadpřirozena zbavených teorií, což považoval za jakousi gentrifikaci křesťanského přesvědčení. Abychom však dospěli ke skutečnému kořeni Nietzscheho „nenávisť“ ke křesťanství, musíme jít až „za“ jeho dílo, k jeho intelektuálním kořenům a také filozofově dlouhodobější vizi pro společnost 19. století, jež se nezpochybnitelně vyhrívala v posledních odlescích křesťanské kulturní nadvlády.

„Mám ještě říci, že se v celém Novém zákoně se vyskytuje jen *jediná* postava, již jest ctíti? Pilatus,“ píše Nietzsche v *Antikristovi*. Taková chvála Kristova vraha sice na první pohled šokuje, dosti věrně však zachycuje filozofův postoj k nedostatkům křesťanství. Teoreticky se tedy jeho kritiky zdá se odvíjet od „viny“, již toto náboženství svým vyznavačům vštěpuje. V knize *Mimo dobro a zlo* představuje Nietzsche myšlenku spoutání svých žádostí za účelem dosažení vytyčených cílů jako transcendenci tradičního deontologického dělení na morální „dobro“ a „zlo“. Křesťanský důraz na odpuštění, neustálé připomínání si vlastní „hříšnosti“ a potlačování vášní jako jsou hněv nebo chtíč, podle něj ukazují na *Sklavenmoral*, morálku otroků, kteří se z neschopnosti naplnit své tužby vyžívají ve shora podporované sebelítosti a institucionalizovaném potlačování toho, co by bez křesťanského vlivu bylo považováno za přirozený řád věcí. Křesťanství tak podle Nietzscheho dusí vrozený umělecký a kulturní potenciál lidské rasy, v němž viděl možný zdroj skutečné moci. Tento „dusivý“ dojem

získáváme i z jeho popisu křesťanského Boha:

Bůh degenerovaný v odpor k životu, místo aby jej prozářil svým věčným souhlasem! V bohu vypověděno nepřátelství životu, přírodě, vůli k životu!

Nietzscheho vášní prodchnutý pokus o autobiografii nachází výraz v díle *Ecce Homo*, asi vůbec nejlepším rozpracováním morálky, již upřednostňoval na úkor křesťanství. Jakkoliv se na první pohled jeho styl a kapitoly s názvy jako „Proč píšu tak skvělé knihy“ nebo „Proč jsem osudem“ jeví velikášsky a samolibě, nahrazuje Nietzsche ve svém důvtipu nápodobu Krista nápodobou dokonalé verze svého vlastního já. Právě tímto si Pilát vysluhuje filozofovo uznání: odmítá přijmout za svou „pravdu“ Ježíše (Jan 18:38) a místo toho, zmítaný pochybnostmi, raději sám pokračuje v hledání. Tím se řadí k vzácnému druhu arci-filozofů, Nietzscheho předchůdcům. Bezchybnost a dokončenost křesťanství se mu stává „prokletím“: jelikož vykreslilo život jako sérii černobílých pravd, čímž zadusilo jakékoliv kritické myšlení odehrávající se mimo model vytvořený pro otrocké následovníky.

Jistě bychom měli v souvislosti s tím zmínit, že Nietzscheho tvorbu je třeba chápat jako reakci proti buržoazní lhostejnosti 19. století obecně. Nehnusila se mu jen deontologická otrocká morálka, ale také konsekvencionalisticky „panská“ morálka (již považoval, snad pod vlivem ve viktoriánské éře populárních anglických filozofů Milla a Sidgwicka, za výlučně anglický jev). Všechny dobové formy buržoazní kultury byly tak či onak ukotveny v nějaké politické nebo kulturní formě křesťanství a pokusy odpoutat se od tradičního křesťanství tak na sebe braly podobu maloburžoazního intelektualismu, neschopného překročit hranice vnucované člověku ideologií. Alasdair MacIntyre proto Nietzscheho řadí po bok lidí jako Foucault, k tzv. „genealogům morálky“, kteří kladli důraz na neustálou emancipaci jednotlivce od všech forem omezování. MacIntyre v rámci svého vlastního morálního projektu přijímá Němcovu kritiku osvícenské morálky: deontologie skutečně posiluje sklony k černobílému myšlení a z toho plynoucí přehnaně emocionální reakce na oprávněná morální dilemata. Takováto „viktoriánská“ morálka proto musela nutně být pomíjivá a Nietzsche ji odmítnul zcela po právu. Nietzsche své polemické výpady proti buržoazní morálce dále rozvíjí v *Nečasových úvahách*, kde útočí na Davida Friedricha Strausse. Ten totiž svou teorií náboženství coby mýtu umožnil intelektuální střední třídě zachovat věrnost křesťanské víře, ovšem způsobem nanejvýš nejnepřijatelným a povrchním, který biblické zázraky „vysvětluje“ krkolomnými naturalistickými spekulacemi. V mnoha ohledech by se tak dalo říci, že Nietzsche měl mnohem větší uznání pro tradiční křesťanství, než pro spíše jen podle jména křesťanské teology, kteří se snažili skloubit víru s racionalistickou exegezí Nového zákona. David Strauss si Nietzscheho velice rozhněval odstraněním komentářů z úvodních kapitol svého díla *Das Leben Jesu* ve prospěch racionalistických vysvětlení: tento krok byl v přímém rozporu s filozofovým zápletem pro hledání pravdy. Nietzsche chápal křesťanství jako náboženství liberální buržoazie, zbavené jakékoliv substance a zatvrzele „konzervativní“ snad jen v otázce buržoazních hodnot. Proto pro něj, coby člověk bytostně nezávislý, neměl velkého uznání, podobně jako jeho četní následovníci až do dnešních dní.

Nietzscheho nechuť ke křesťanství však dost možná měla hlubší kořeny, než jaké by naznačoval pouhý metodologický nesouhlas. Už od útlého mládí totiž četl filozofy jako Feuerbach, kteří tvrdili, že to člověk stvořil Boha – a ne naopak. Ještě výraznější vliv však na Nietzscheho měl Arthur Schopenhauer: ateista, který už dlouho před Nietzschem ztotožnil křesťanské náboženství s „naprostou rezignací (na bolest spojenou s existencí)“. A právě Schopenhauerova *Wille zum Leben* (vůle k životu) zřejmě inspirovala Nietzscheho koncept *Wille zur Macht* (vůle k moci), již lze v kostce popsat jako schopenhauerovské překročení omezení vůle, ovšem bez jeho velebení protináboženského pesimismu. Nietzsche důsledně odmítnul také morální nihilismus, který podle něj sice sám Schopenhauer nevyznával, ale byl pro něj logickým důsledkem přijetí jeho podoby ateismu. Vůle k moci měla jednou provždy skoncovat s posledními nánosy filozofické sebelítosti i sebedestruktivních tendencí a nahradit je radostným přijetím cílů a žádostí vlastního já.

Určitý vliv na Nietzscheho protikřesťanské smýšlení mohla mít i jeho profesní dráha klasického filologa. Pochvalně se vyjadřoval o „agonistické“ kultuře starověké Hellady a přestože důsledně odmítal každou součást řecké filozofie, jež odvozovala své zásady z deontologické morálky, řecká mytologie a katarze řeckého dramatu mu byly mnohem příhodnějšími nástroji pro ideální, z vůle vycházející morálku. Klasický vliv pak je patrný i z ostře protiženské rétoriky, převzaté zřejmě především od Aristotela a přestože podobné motivy nalezneme i v tradičním křesťanství, striktně hierarchické a vrtkavé vykreslení člověka i božstev antického pohanství Nietzscheho představám odpovídalo podstatně lépe. Takto hluboce pociťovaná úcta k pohanské filozofii může snadno přerůst až v určité opovržení alespoň navenek rovnostářským křesťanstvím – přinejmenším v tom ohledu, že křesťanský Bůh trestá ty, kdo uposlechnou hlas své vůle, což je ovšem typické chování mytologických pohanských božstev.

Přes všechnu ostentativně na odiv dávanou nechuť a nenávist by však nebylo úplně spravedlivé označit Nietzscheho vztah ke křesťanství za bez výjimky negativní. I když se jeho označení křesťanství za „prokletí“ může zdát skutečně přehnané, zůstával Nietzsche pevně přesvědčen o prospěšnosti svého konání pro civilizaci, již doufal svou filozofií probrat z křesťanské letargie jakýmsi ekvivalentem elektrošoku. Nejen že rozhodně odmítal veškerý pesimismus (i např. ten Schopenhauerův), ale v osvobození lidstva z křesťanského sevření viděl naději na návrat do přirozeného stavu nordického člověka.⁶ Zároveň byl však silně kritický i vůči nacionalismu a antisemitismu, jež považoval za kulturně vyprázdňené výhonky buržoazní (a zejména v případě antisemitismu i křesťanské) morálky. Jedním z nejvýraznějších dobových představitelů obojího byl ve své hudbě i polemikách Richard Wagner, s nímž však Nietzsche paradoxně udržoval přátelství. Nacionalismus i antisemitismus byly v nově sjednoceném Německu druhé poloviny 19. století velice rozšířené, proti čemuž se rozhořčeně vymezovala německá „stará garda“: tzv. *Alter Konservativen*.

I když pod taktovkou jeho sestry Elisabeth posmrtně vydané edice Nietzscheho díla dlouhá léta tlačily jeho ideje směrem k národně socialistickému vyznění, díky modernímu bádání je dnes už celkem jasné, že Nietzsche ve svém díle neobhajoval nahrazení křesťanství autoritářskou nadvládou silných nad slabými *per se*, ale spíše novou verzí křesťanství pro

jednotlivce. Nietzsche sice vůči křesťanství choval hluboko zakořeněné filozofické výhrady, uchovával si pozoruhodně křesťanského ducha překonávání vlastních vrozených žádostí s jasným cílem stát se čímsi větším, nadosobním. Nietzsche je tak coby odpůrce silové politiky a zastávce svobodné vůle v mnoha ohledech mnohem ryzejším ztělesněním postavy Ježíše, než mnozí z Kristových biskupských a papežských „nástupců“.

Znatelný otisk musela na Nietzsche nutně zanechat také raná léta v rodině luteránského pastora. Jeho proslulý, ovšem obvykle nepochopený citát, spíš smutkem než triumfalismem prodchnutá slova „Bůh je mrtev! Bůh zůstane mrtev! A my jsme ho zabili!“, jsou tak ve skutečnosti shrnutím nejpálčivější a nejhlubší morální krize západního světa: odstranili jsme Boha a člověk si tak musí vytvářet své hodnoty sám. Nietzsche si byl plně vědom následků odmítnutí Boha křesťanství a přes zjevnou nechuť a odpor k němu nelze říct, že by „nenáviděl“ koncept *božstva* jako takový. Tvrdit, že se podle něj měl každý člověk stát svým vlastním Bohem, by snad bylo příliš zjednodušené či nepřesné, jisté však je, že Nietzsche pracoval s ideou imitace božské figury a snažil se tvůrčí lidskou energii nasměrovat ke zdokonalení vlastního já, místo pouhé bezmyšlenkovité nápodoby toho, co považoval za sebedestruktivní a zavádějící christologickou abstrakci. Jak to vyjádřil A. C. Danto: Nietzsche doufal, že se lidem stane způsobem života samotná filozofie, nikoliv nějaká buržoazní instituce. Zároveň však u skutečných základů jeho konceptu Nadčlověka (*Übermensch*) zřetelně vidíme přijetí nevyhnutelného přirozeného řádu. Život Nietzscheho dokonalého filozofa budoucnosti by rozhodně nebyl pro každého a zdaleka ne všichni by také dokázali splnit požadavky příslušnosti k této podle všeho elitní skupiny. Stratifikace a elity ovšem nutně musejí být přítomny v každé společnosti. Pro Nietzscheho bylo zdá se hlavním neopominutelným kritériem odlišení *Übermenschen* od zbytku společnosti usilování o filozofickou dokonalost. Něco takového ale ještě ze své podstaty rozhodně není nenávistné ani neslučitelné s cíli a hodnotami křesťanství, jež také do jisté míry přijímá odlišnost mezi lidmi usilujícími o duchovní dokonalost (ačkoliv „jen“ v nápodobě konkrétní interpretace Krista, ne Nadčlověka) a těmi, kdo se spokojí s prostředností. Křesťanská cesta ven z průměrnosti tak možná nespočívá jen v znovunalezení kořenů jeho tradičních etických postojů, ale ve ztotožnění Krista s modelem Nadčlověka, hodného boje samého.

Nietzsche je mnohvrstevnatý filozof plný paradoxů, který se vzpírá každému jednoduchému zhodnocení. Sám by o to ostatně nestál, neboť takovéto „souhrnné úsudky“ se hodí spíš k osvícenským moralistům než svobodomilným jednotlivcům, kteří pro Nietzscheho ztělesňovali lidský ideál. Pokud tak měli usuzovat na skutečný důvod jeho nenávisti ke křesťanství, nejbližší pravdě by se nejspíše blížil odpor k myšlence institucionalizované zdrženlivosti v podobě buržoazního oprašování vyčerpaných hodnot a nemístného zjednodušování morálních dilemat do mechanického dělení na „dobro“ a „zlo“. K tomu ovšem tíhnou prakticky všechna náboženství, nikoliv výlučně jen křesťanství. Jeho odpovědí na nastupující morální nihilismus byla vášní prostoupená filozofie a nezávislá tvorba hodnot, jež působí velmi organicky, v duchu těch nejlepších tradic reakčního evropského politického myšlení. Nietzsche tolik pranýřovaná křesťanská lhostejnost buržoazního liberalismu 19. století však ve skutečnosti nebyla ani křesťanská, protože její racionalismus se nijak neslučuje s křesťanskou ortodoxií, ani lhostejná, protože pod jejím povrchem tepe nestabilní a morálně zkažené srdce. V Nietzscheho pokusech nalézt řešení problémů, způsobených tímto

neblahým stavem, však nacházíme větší míru filozofické inspirace postavou Krista, nemilosrdného bojitele farizejského formalismu, než Antikristem, do něhož se německý filozof podle všeho alespoň zčásti stylizoval.

Nietzsche dnes bývá často označován za jednoho z nejvýraznějších kritiků liberalismu. Tento titul by se pravděpodobně příliš nezdráhal přijmout, uvážíme-li politické a morální ovzduší modernity, jehož značnou část lze právem nazvat logickým vyústěním obav Nietzscheho doby. Ať už tedy jeho kritiku křesťanství považujeme za oprávněnou či nikoliv, je to jeho kritický rozbor teorie morálky (včetně hodnocení osobností, které měly zásadní dopad na vznik a vývoj křesťanství), který si pro současné filozofy, usilující o zformování nového systému pro Novou pravici, zachovává největší důležitost. Jestliže se osvícenská morální argumentace ukáže být nedostatečnou, vyvstává skutečná potřeba nalezení cesty k jejímu definitivnímu odmítnutí a nahrazení. Ta Nietzscheho patří k vůbec nejdůslednějším a svým vyvrácením osvícenského smýšlení nasměrovává čtenáře k té pravé cestě z jeho takřka všudypřítomných spárů: nezávislému vytváření hodnot. Ze své lidské podstaty se nikdy nemůžeme zcela vymanit potřebě morální soustavy a soudů, mělo by však být v našich silách důsledně znovu promyslet, co to vlastně znamená být „spravedlivým člověkem“, nezávisle na očekáváních společnosti a snad také s trochou pomoci Nietzscheho myšlení.

Esej A. J. Illingwortha *Nietzsche: Antichrist or Prophet?* vyšla na stránkách Arktos Journal 12. prosince 2018.